
La participació de les sabadellenques en el moviment veïnal¹

Angelina Puig i Valls / angipuig@gmail.com

Es recorda el paper de les dones als barris de Sabadell, el seu activisme dins les associacions veïnals des de finals del franquisme i dins la federació d'associacions des del seu naixement. Les dones hi eren des del principi. Una altra cosa serà la seva participació en els òrgans de decisió del moviment, que s'anirà assolint a poc a poc, paral·lelament als avenços del feminisme dins la societat, fins a arribar a una major paritat i, consegüentment, a noves maneres de fer. Se'n fa la comparació amb la composició del Ple de l'Ajuntament des de les primeres eleccions municipals de la democràcia, el 1979. En qualsevol cas, cal preguntar-se quines raons feren tan difícil la presència de les dones en les juntes de govern del moviment veïnal.

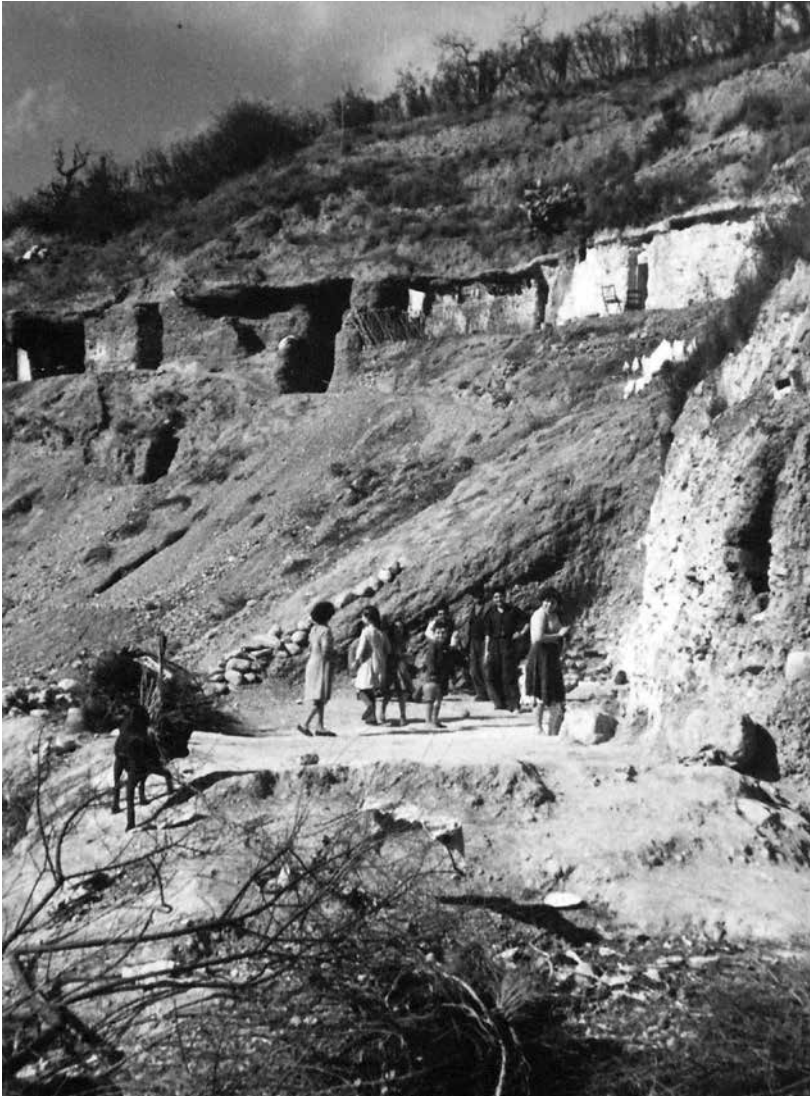

Figura 1. Grup de dones i nens a les coves de Sant Oleguer. Sabadell, febrer de 1950. Fotografia: Joan Bosch i Domingo (AHS).

27

Introducció

Sabadell ha crescut al llarg del temps gràcies a la immigració. Som a la meitat del segle xx. La ciutat creix amb el naixement dels suburbis que rodegen el nucli central. És un rodal que no mereixerà el nom de barri

1 A. PUIG VALLS, *El paper de les dones al moviment veïnal de Sabadell (segona meitat dels s. XX-2018)*, Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 2022. Les testimonis d'aquest article provenen d'aquest treball o dels treballs de la nota 2.

2 A. PUIG VALLS, *Naixement i creixement dels barris perifèrics a les ciutats industrials de Catalunya. Història viva de Torroreumeu* [Memòria de doctorat], UAB, 1989; *De Pedro Martínez a Sabadell: l'emigració, una realitat no exclusivament econòmica. 1920-1975* [tesi doctoral], UAB, 1990 [en línia] <<http://ddd.uab.cat/record/174485>>.

fins que, amb el temps, el veïnatge, amb lluites i treballs, aconseguiran canviar aquells indrets.²

Activitat pionera de les dones

Sabem que aquests barris perifèrics neixen construint-hi habitatges molt precaris (coves, barraques, cases d'autoconstrucció) i coneixem la dura feina per assolir-los, però no es ressenya la manera com es creen les relacions humanes, per mitjà de xarxes teixides sobretot per dones, que lliguen les poblacions d'origen amb el nou lloc. Dones que tenen cura de la família, de les amistats i del veïnatge. Sense aquesta manera de fer no hauria estat possible la vida.

Figura 2. Grup de dones en un local del barri de Torre-romeu, dècada de 1950. Autor desconegut (AHS).

El 1957 es crea l'Escola d'Assistents Socials del Vallès. És per a noies. Fins a l'any 1964 en sortiren cinc promocions. A Sabadell quinze joves treballaren a diferents empreses, a barris diversos, a Càritas, a una guarderia i a un centre sanitari.

Fan un autèntic treball d'equip que al llarg de la seva trajectòria canviarà les pràctiques paternalistes per assumir posicions de denúncia i impuls de l'organització dels habitants dels barris, fins que l'actitud creixentment reivindicativa provoqui el seu acomiadament el 1972.

REMEI: "Jo vaig fer d'assistent als barris de Torre-romeu i Espronceda. Quan van eliminar les assistents socials de barri, quan els que pagaven,

que eren els de Càritas, van dir que estàvem utilitzant les assistents socials per polititzar la gent i ens van eliminar dels barris, llavors va ser quan vaig entrar a l'hospital de malalties del tòrax de Terrassa. Als barris el que fèiem eren dos tipus de treball: un que era el col·lectiu i l'altre que era l'individual. Aquest era actuar amb famílies que estiguessin en una situació complicada, perquè no hi havia feina, perquè el pare no hi era, perquè les criatures estaven malaltes. I els col·lectius eren de dinamització de l'Associació de Veïns".

Cal esmentar el moviment cristià i el dels esplais, que oferiren, en temps de vacances i dies de festa, una al-

ternativa educativa de lleure i cultura a la canalla i jovent. En uns barris de famílies provinents de la immigració, foren eines que serviren per acostar-les a la cultura catalana a través del joc i les cançons.

MERCEDES: *“Vino aquí una asistente social... y fue ella quien me buscó el instituto, el Pau Vila. Luego empecé en la comunidad cristiana de los curas obreros que vinieron aquí, y ahí me removí más todavía. Y luego ya comenzamos con el Esplai. Lo llevaba Catalina, la asistente social [les dones també van protagonitzar actes espontanis com impedir alguna acció especulativa], la Sra. Emiliana gritó: Niños y mujeres, coger piedras y palos, que los del ayuntamiento nos quieren echar de nuestras casas”.*

El setembre de 1989, Sabadell va fer un petit homenatge recordant aquestes dones lluitadores amb una plaça, la plaça de les Dones.

Les associacions veïnals

Les associacions de veïns (AV) són el resultat d'un moviment veïnal que abans de la seva estructuració formal s'ha manifestat reiteradament d'una manera més espontània davant els problemes que el veïnatge va trobant-se en uns suburbis curulls de mancances. Actes on mai falta l'assistència i la implicació de dones.

El 1958 es crearen les AV de Can Feu i la de la Concòrdia, el 1960 la dels Merinals i la d'Arraona, i el 1963 la de Torre-romeu i la de Ca n'Oriac. En aquesta estructuració del moviment hi consten poques dones. Segons en Ricard Martínez (Ricard MARTÍNEZ, 1999), l'entrada de dones, “és un procés lent i difícil, fruit d'un llarg esforç, que encara no està completat a la segona meitat dels setanta, tot i que llavors sí que és constatable el paper capdavanter de les dones en les accions més destacades”.

A Ca n'Oriac, el 1966 hi ha 3 dones i 127 homes. Però hem de tenir en compte que era normal un soci per família. Sigui, com sigui, a la Junta d'aquesta entitat, malgrat el seu caràcter reivindicatiu, no hi entra cap dona fins al 1971.

El 1965 a l'AV de la Concòrdia són 434 homes i 38 dones. No és fins al 1969 que a la Junta hi ha 2

dones d'un total de 13 persones. Són Milagros Villa-fañe Antón i Carmen Juan Saura, secretària i vicesecretària.

Al barri dels Merinals, el 1965 hi ha 10 dones sobre un total de 292 socis. A la Junta de 1970, tot són homes. Les dones no hi entraran fins al 1973.

A l'AV de Ca n'Oriac entren per primer cop 2 dones a la Junta el 1971, i a la d'Espronceda se n'hi incorpora 1 a principis de 1972. A la de la Concòrdia, el 1970, la xifra de dones a la Junta continua sent de 2, per bé que el percentatge s'incrementa perquè la Junta té dues persones menys. Vicenta González n'és la secretària i Dolores Calvo, la vocal de *Hogar*.

Al Centre Cultural de Torre-romeu, el 1970, 5 homes són elegits a la Junta renovada parcialment.

29

Però s'estenen les accions protagonitzades per dones, sovint acompanyades de criatures. El 1970 les manifestacions després de la mort d'un nen a la bassa de la Plana del Pintor tenen una alta presència femenina. El mateix any les dones d'un bloc d'Espronceda reaccionen de manera enèrgica i impedeixen que un funcionari del sindicat vertical s'apropriï d'una plaça d'aparcament del bloc. Dues de les primeres manifestacions, la de la Concòrdia, l'11 de maig de 1974, van ser protagonitzades per un grup de 60 dones i 50 nens i nenes que tallaren el trànsit per reclamar un semàfor. El mateix any la protesta pel retard en l'obertura de les escoles del Pla d'Urgència és protagonitzada sobretot per dones i criatures. També hi són en els conflictes a la Residència Albada, arran de l'acomiadament de l'assistenta social, del coordinador i dels educadors de nens amb problemes de conducta.

Continua creixent la presència de dones en els òrgans directius de les associacions de veïns. A la Junta d'Arraona-Merinals, el 1973 hi entren per primer cop 2 dones, i l'any següent n'hi ha 4. A la de la Concòrdia, el 1973 hi trobem només 1 dona (una menys que el 1972) i el 1974, 4 dones i 7 homes. A la Gestora de l'AV que impulsa el Centre Cultural de Torre-romeu hi ha el 1973, 1 dona i 5 homes.

A la dècada dels 1970, s'incrementaren les mobilitzacions veïnals i, de les reivindicacions de qüestions concretes, s'evoluciona cap a l'elaboració de plataformes coherents per a temes sectorials. El moviment veïnal desenvolupa un model més global de ciutat que es contraposa al dominant i que demana

que es tingui en compte l'experiència dels barris. Aquesta pràctica la trobem, amb poc temps, en el cas de la Gran Via, que d'una posició centrada en el rebuig de les contribucions, es passa a una oposició de tot el projecte i a una proposta alternativa. Així, el juny de 1973 els representants de 9 associacions de veïns es reuneixen amb l'alcalde Burrull per plantejar la municipalització de serveis, es qüestiona el paper dels alcaldes de barri i es reclama el control ciutadà del pressupost municipal.

El reforçament del moviment s'expressa amb la creixent participació veïnal sobretot a través de la celebració d'assemblees durant els anys 1973 i 1974 als barris dels Merinals, Ca n'Oriac, Can Puiggener, la Concòrdia, la Creu de Barberà, Espronceda, Gràcia, Sol i Padrís, Sant Pau i Torre-romeu. En les assemblees s'hi elegien comissions i grups de treball amb tasques diverses. Igualment, juguen un paper les Junes de Propietaris, per exemple la dels blocs COVPSA (constructora del Gremi de Fabricants) a Ca n'Oriac.

Als barris de l'Obra Sindical del Hogar (OSH) es reforcen les comissions de vigilància de les reparacions dels edificis, que a poc a poc van sent reconegudes per les autoritats com a interlocutores.

Es creen noves associacions: Sant Oleguer, Gràcia (1973), Via Alexandra (1974) i Can Deu (1974), es revitalitza el Centre Social Sant Roc de Can Puiggener, creat el 1971, i veiem una clara evolució de les que tenien uns orígens menys combatius: de la Concòrdia, les Termes i els Merinals. També s'enforteix la coordinació a escala de ciutat i els barris de l'OSH es coordinen en l'àmbit de l'àrea metropolitana per avançar en la seva lluita. El 1974 es produeixen els conflictes de la Residència Albada i del Ribot i Serra.

Barris poc o gens actius (Gràcia, Sant Oleguer, la Creu Alta) es dinamitzen i augmenta la participació veïnal en el tema de la Gran Via, pel nombre de persones afectades. Aquest és un dels motius de la constitució del Secretariat de la FAVS, primerament des dels barris afectats. També s'incrementa la participació dels pares i mares en les qüestions de l'ensenyament. En tots la participació femenina és rellevant.

El 1975, en una assemblea de la Creu Alta, la policia carrega indiscriminadament i, com a resposta, es produeix una gran manifestació amb molta presència de dones i criatures. A l'abril, a Torre-romeu, es

produeix una altra massiva manifestació amb moltes dones per la mort del nen Cristóbal Ramos en un abocador incontrolat. També s'ocupen les oficines de la Companyia d'Aigües de Sabadell (CASSA), altra vegada amb una gran majoria de dones. També, a finals d'any, són majoria dones les que surten al carrer quan José Rodríguez Navarro, expresident falangista de l'AV d'Arraona-Merinals (va ser expulsat de l'associació), agredeix la jove de 15 anys Isabel García Porcel, a la sortida del Ple de l'Amnistia.

El 20 de novembre mor Franco, però ni el règim havia canviat de mètodes, ni les forces de l'oposició havien deixat de lluitar per la recuperació de les llibertats.

El 1976 comencen, amb suport del moviment veïnal, les reivindicacions del professorat en atur de la província. A la ciutat, tres dies continuats de manifestacions reprimides brutalment, provocaren ferides a dues nenes. Es respon convocant una vaga precedida per una manifestació pacífica amb l'assistència d'unes sis mil persones que paralitzà tota la ciutat. La manifestació va ser dissolta encara amb més contundència (David BALLESTEROS, 2018). La violència policial portà a la vaga general el dilluns 23 de febrer. La direcció va ser assumida per CCOO, però el moviment veïnal hi jugà un gran paper.

La vaga va culminar amb una magna assemblea amb la presència d'unes vint-i-cint mil persones. Continuaren uns dies de manifestacions i de repressió fins a arribar el 28 de febrer, quan es produeix la reivindicada i exigida dimissió de l'alcalde Borrull.

La irrupció del feminisme

El maig del mateix 1976 el feminisme irromp a Barcelona amb la celebració de les Primeres Jornades Catalanes de la Dona al Paranimf de la Universitat. Un inesperat esclat social per a la història del feminisme i la història de les dones, amb clares conseqüències per a tota la societat. Un punt d'inflexió.

A Sabadell, ciutat que es distingeix per la forta mobilització obrera i veïnal, no hi trobem dones del moviment veïnal. Tampoc Eva Fernández Lamela (Tesi doctoral, 2016) esmenta l'assistència de cap vocalia de la dona de la ciutat. Tanmateix, una sabadellenca, Dolors Calvet, que anys a venir serà diputada

Figura 3. Dones portant la caixa de solidaritat per ajudar els vaguistes de la vaga del metall. Sabadell, 1976. Autor desconegut (AHS).

al Parlament i més tard regidora de Sabadell, formà part del grup de dones organitzadores de les jornades.

L'Enriqueta que va ser presidenta de l'AV de la Concòrdia i de la FAVS, confessa: "No vaig ser a les Jornades, ni tampoc sé qui podia haver-hi anat".

En el període 1976-1981 s'aconseguien victòries importants per al feminisme. Cal recordar-les per ser conscients de quins eren els drets i la capacitat legal de les dones i així valorar el seu paper dins de la societat i, en concret, dins el moviment veïnal.

Fins al 1972 les dones assolien la majoria d'edat als 25 i els homes, als 21 anys. El 1976 s'aprova la

Llei de Relacions Laborals, que equipara els drets laborals de les dones i dels homes; el 6 de desembre de 1978 es ratifica la Constitució espanyola, es despenalitza l'adulteri i els anticonceptius i s'obren els primers centres de planificació familiar. El mateix 1978, amb la reforma del codi civil, s'elimina la llicència marital per certs actes mercantils i la incapacitat de les dones per ser tutores de les seves criatures. El 1981 s'aproven les lleis de divorci, filiació i règim econòmic del matrimoni. L'avortament seguirà sent prohibit fins a l'any 1985 i encara amb una llei que es demostrà absolutament insuficient.

Activistes veïnals

L'any 1976 segueixen les mobilitzacions a Sabadell. El moment més emblemàtic va ser la Vaga del Metall (setembre i octubre). Sempre s'ha accentuat el fort paper de les dones dels vaguistes; tanmateix, les treballadores també van parar.

EVA: "Després hi va haver la Vaga del Metall. Llavors, és clar, els homes no haurien pogut sols... bé, els homes... jo estava treballant en una fàbrica i la fàbrica era de dones i també la vam parar. I sí, vam crear caixes de resistència, ens va servir per conscienciació: que era una cosa que era transversal que érem tots que havíem de jugar-hi, que si l'home podia anar a les reunions o podia fer el que feia era perquè al darrere tenia una dona que aguantava la casa, que aguantava els fills. Una mica fèiem aquesta feina de remarcar el paper, el suport imprescindible de les dones.

Les dones vam fer diverses intervencions a l'assemblea de treballadors de l'Església de Ca n'Oriac. Més de cent dones vam anar en manifestació a agafar el tren de la Renfe per anar a parlar amb el governador civil, Salvador Sánchez Terán. Va ser iniciativa de dones de diferents barris, en representació de les dones dels vaguistes.

A partir d'aquí hi va haver dones que es van anar obrint i van anar veient que hi havia altres coses i van emprendre un procés de canvi en les seves vides. Però com a moviment global, jo penso que l'aportació important d'aquell moment va ser que les cases no fossin un fre, sinó que s'hi participés activament."

Figura 4. Manifestació durant la vaga del metall a Sabadell, les dones porten la pancarta “La lucha de nuestros maridos es también nuestra lucha”. Sabadell, 1976. Autor desconegut (AHS).

No obstant això, el moviment veïnal va perdent empenya els primers anys de democràcia municipal. El 3 d'abril de 1979, primeres eleccions municipals, el PSUC obté a Sabadell una àmplia victòria amb una llista amb molts dirigents del moviment veïnal. Entre ells, la Rosalia Sierra, de l'AV del Poblenou, que no va sortir elegida.

El moviment veïnal es veié despallat de molts dels seus líders i algunes associacions hagueren de reorganitzar els seus òrgans de govern, com la junta de la FAVS, que va ser renovada totalment. Per primera vegada hi entrà una dona, la Lourdes Martínez.

També possibilità l'entrada de nova saba a les associacions. Sovint dones.

ANNA: “Vaig començar quan l'AV de la Creu de Barberà es va quedar buida perquè molts dels qui formaven part de la Junta van anar cap a l'Ajun-

tament. [...] Comencem amb les places que no tenim, que volem que siguin per a la gent. Allò que sembla ara tan evident, que les places siguin per a la gent, doncs en aquell moment no ho era. I reivindiquem que a les festes majors es puguin ocupar carrers, reivindiquem les places...”.

PURI: “Recordo tres places molt importants que hi ha al barri, que ara en *disfruta* tothom i que aleshores estaven destinades a fer-hi blocs de pisos de dotze plantes. Eren al mig del barri [de Ca n'Orriac]..., a la nit destruïem les casetes de les obres. Aleshores, fent gestions amb l'Ajuntament i l'empresa es va aconseguir de deixar lliures aquestes places. [...] Llavors no hi havia diners per equipar aquestes places i les dones vam començar a posar-hi plantes amb flors per donar una miqueta de

visibilitat al que volíem fer. Els homes baixaven al riu i buscaven algun arbre perquè no teníem diners per comprar-ne. Vam anar demanant diners als veïns per poder-hi posar tobogans, gronxadors i equipaments infantils per a la canalla”.

TERE: “A Gràcia ens va costar aconseguir la plaça del Treball... És clar, el Mercantil no volia perdre el camp de futbol...”.

MONTSERRAT: “Hi vaig entrar el 1987, a l’AV del barri de Covadonga, perquè era molt petita i els faltava gent. Les AV treballàvem pel benestar del barri... Perquè aquí hi havia la via del tren, però sempre, encara que hi hagués la Gran Via, que les va soterrar, inclús ara diem, a l’altra banda de la via. Hi havia la Comercial del Metall que ens portava molts problemes perquè venien uns camions molt grans carregats amb màquines, que descarregaven allà. Després no hi havia res asfaltat. Tot el carrer Covadonga quedava ple de fang...”.

Una de les lluites que perduren en el temps és la demanda d’una sanitat de qualitat.

PURI: “Distintes agrupacions de veïns de la zona del nord vam fer una visita al conseller de Salut de la Generalitat [Josep Laporte]. Li vam demanar que fes els ambulatoris que necessitava el barri i que la franja horària de visita als pacients no fos de dues hores, sinó més àmplia. [...] Van ser unes lluites molt importants i de molta gent, no només érem dones. Era una època en què els homes eren els que es posaven al capdavant de tot. Les dones, normalment, es quedaven a casa, cuidant els nens, perquè ells eren els que podien sortir a fer la feina aquesta. Però de mica en mica vam dir que això no podia funcionar així i ens hi vam anar incorporant dones... molt senzill, molt d’acompanyar, d’anar junts”.

VIRGÍNIA: “A Can Deu teníem el doctor Josep Maria Plans, que era un dels impulsors del concepte sociosanitari en què la salut estava integrada a Serveis Socials... Can Deu va ser un pla pilot d’aquest projecte que després va ser implantat a Catalunya... De fet, el centre cívic, després de

molts anys, es va aconseguir que es digués Josep Maria Plans”.

Probablement les persones que entraren a l’associacionisme en les dues últimes dècades del xx no ho feren amb l’esperit que tenia la lluita antifranquista d’activistes veïnals, laborals i polítics del final de la dictadura. Ara són persones que es mouen per l’interès pel barri, per la comunitat, perquè els serveis funcionin bé. Així la seva actuació, compromís i resultats aconseguits demostren, paradoxalment, el valor de les AV més enllà de la lluita contra els temps foscos. Ara toca enfortir la democràcia encara molt jove i les AV amb més dones al seu davant, reclamen el seu paper.

ENRIQUETA: “Jo era a casa, amb dos nens petits, la feina fora de casa, i entre la feina, la casa i els nens petits ja en tenia prou; llavors, vivíem a la Concòrdia. I allà hi havia un terreny davant dels pisos, i volien fer uns altres pisos, que des de les finestres haguéssim pogut donar-nos la mà. I aleshores els veïns ens hi vàrem posar i vam dir que allà no podien fer més pisos [...] vàrem demanar ajuda a l’AV. I més tard em van venir a buscar a mi, a veure si volia anar-hi, els hi vaig dir que sí, i allà em vaig posar. Era el 1987”.

33

Ben aviat formà part del seu secretariat i el 1989 va ser elegida presidenta de la FAVS.

ELENA: “Jo no tenia ni idea ni que hi hagués una associació de veïns aquí a la Creu Alta, i la veritat és que no m’havia mai preocupat per aquest tema. Però un dia al matí surto aquí a baix a la porta de casa i em trobo un senyor amb una escala que no sé què estava fent allà sobre. I li pregunto i diu: «És que estem posant l’enllumenat». I al migdia arribo a casa i ja em trobo una carpeta de l’Ajuntament amb la contribució especial de l’enllumenat... «Vaig dir: Tot això hem de pagar?». I llavors va ser quan vaig connectar amb l’AV per explicar-los el tema i crec que vaig començar una recollida de firmes i tal, i em vaig començar a be llugar. Llavors, arran de tot aquest moviment... l’AV va fer una assemblea i la gent estava bastant indignada. I llavors va sortir una Junta de contribuents i jo m’hi vaig apuntar, i a partir d’aquí ja vaig anar enllaçant. Això va ser l’any 1990-1991,

crec. I el 92 ja era la presidenta de l'AV perquè, bé, en aquells moments, hi quedava molt poqueta gent i estava passant un moment molt baix... I vam aconseguir bastant, perquè el barri de la Creu Alta, en l'època de l'alcalde Farrés, estava molt deixat. Es considerava que era un barri on més o menys la gent ja s'espavilava. No era benestant, però sí que era un millor barri. I, és clar, l'Ajuntament es va dedicar a arreglar més aviat els barris que ho necessitaven més que nosaltres i a nosaltres ens va anar deixant. I en aquell moment va ser quan vam començar a reivindicar coses que necessitàvem al barri. I, mira, es va aconseguir molt. Vaig plegar el 2008.”

34

L'aigua també va ser un tema mobilitzador. El novembre de 1992 la FAVS va signar un conveni amb l'Ajuntament que establia la creació del Servei de Defensa del Consumidor i l'Usuari (SEDECU). A finals del 1993 el *Diari de Sabadell* va entrevistar la presidenta de la FAVS, que explicava: “L'oficina comença a funcionar el gener de 1993 amb l'objectiu de defensa i informació, sense descartar les mobilitzacions en defensa de tot allò que consideri necessari. El conveni també recull fer una diagnosi de les AV... les associacions funcionen de moltes maneres, algunes només fan les festes majors, no deixa de ser molt important. Però no és cert que les AV ja no es mobilitzin. És un altre moment, però quan cal es mobilitzen ràpidament. Però ara toca més coses: organitzar activitats, col·laborar en actes educatius i formatius adreçats a la població. En aquest moment el més important és el tema de l'aigua. La Companyia d'Aigües ha de retornar als usuaris l'import de més que es va cobrar en els rebuts de l'aigua de 1986”.

El setembre del 1993 la Comissió Ciutadà liderada per la FAVC va encetar una campanya per exigir a CASSA la devolució de la totalitat del deute del 1986 al 1991. És una de les campanyes que l'Enriqueta recorda amb més satisfacció.

El moviment ecologista a Sabadell té una data per assenyalar, el 1990, amb la constitució de la Comissió Ecològica dins de la FAVS.

VIRGÍNIA: “L'any 1990 vam acampar al bosc de Can Deu. Hi va haver un intent de la Caixa Sabadell de fer una promoció de cases a l'entrada del

bosc de Can Deu, i llavors el barri va reaccionar [...], llavors es va fer una acampada a la part que li dèiem *Los Trigales*, al costat de l'escola Can Deu. Vam estar-hi acampats deu o dotze dies. Van venir a fer costat a aquesta reivindicació entitats que eren d'altres zones de Sabadell o entitats més de ciutat, com l'Associació per la Defensa i l'Estudi de la Natura (ADENC) o la Unió Excursionista de Sabadell (UES) i moltes altres entitats i la FAVS [...]; a partir d'aquell moviment [...] vam començar a fer activitats de conscienciació... per a la protecció del bosc de Can Deu: «Salvem el bosc de Can Deu».

I també ja vam agafar altres temes d'ecologia. Hem de pensar que a començaments dels 1990 tampoc era com ara, que tothom parla de crisi climàtica; en aquell moment es veia tot molt lluny. Fins i tot a nivell de residus vam fer una exposició al Casal Pere Quart i unes jornades com a Comissió Ecològica de la FAVS, i això era molt *novedós*... aquesta comissió ecològica, en contacte amb la UES, amb l'ADENC i amb Unió de Pagesos, vam formar una mena de plataforma que es deia «Quart Cinturó: quitrà o vida». Amb aquestes quatre entitats vam començar a organitzar debats, a fer algun article al diari, a fer activitats per cridar l'atenció, perquè el Quart Cinturó el consideràvem una amenaça molt més gran per a la ciutat.”

En efecte, el 1991, 1992 i el 1994 s'organitzaren les jornades d'Ecologia Urbana (Antonio SANTAMARÍA, 2019).

Incidència del feminisme al moviment veïnal de Sabadell 20 anys després de les Jornades del 1976

El 1996 el moviment feminista va fer un balanç positiu del que s'havia aconseguit des del 1976. Els seus documents assenyalaven amb convicció que el feminisme havia ampliat i diversificat els camps d'interès i de treball, i havia “donat lloc a la creació de grups amb finalitats i àmbits d'actuació específics, no sempre constituïts formalment: des de les associacions de barri fins a col·lectius d'estudiants; des de secretaries i departaments de les dones dels sindicats fins als grups d'ajuda mútua; des dels grups de lesbianes fins als grups ecofeministes o de solidaritat; des dels col·

lectius dedicats a promoure projectes en l'àmbit de la creació i cultura".³

I al mon veïnal de Sabadell? Les dones han anat entrant a les associacions i a les seves juntes. L'AV de Torreguitart, que nasqué el 1985, va tenir una Vocalia de Dones molt activa des del començament.

ANA: *"A ver, Torreguitart era un barrio nuevo, lo estrenábamos nosotros, eran las primeras viviendas sociales que hacía el Ayuntamiento democrático y la inmensa mayoría de gente eran jóvenes. Y había la AV, con una Vocalía de Mujeres, que se ha movido bastante siempre. Cada 8 de marzo hacen una pequeña obra de teatro, y se han movido siempre a nivel feminista. Yo, como responsable de la Dona en el sindicato, he participado en las mesas, fundamentalmente del Ayuntamiento de Sabadell, en las mesas de Igualdad del Ayuntamiento de Sabadell, y ahí participaban las mujeres de casi todas las asociaciones. Entonces ahí preparábamos no sólo el 8 de marzo y el 25 de noviembre [Dia Internacional de l'Eliminació de la Violència contra la Dona], sino que planteábamos trabajo de cara a todo el año, las actividades que se podían hacer. Y luego, cuando surgían problemas: que sí despidos de mujeres, que sí... Bueno, recuerdo que una chica murió de un aborto clandestino. Ya estaba aprobado el aborto [la llei s'aprovà el 1985], pero llevaba poco tiempo. Bueno, pues siempre nos movilizábamos mucho. Recuerdo que también nos habíamos movido por temas de abusos sexuales y de violaciones. Cuando había represalias contra mujeres en una empresa, intentábamos, por supuesto, montar el pollo en la empresa que correspondiera. Yo en esos temas también he trabajado mucho, son temas muy delicados, que cuestan, ¿vale? Es muy duro, el tema de los abusos sexuales en el trabajo es terrible. En todo lo que se organizaba en Barcelona nosotros participábamos".*

A l'AV de la Concòrdia el 1999, sent-ne l'Enrique la presidenta –com també ho era de la FAVS–, hi entrà una altra dona com a vocal, la Montserrat Tortosa, i l'any següent, dues dones més també com a vocals, la Rosa Hernández i la Francesca Gil.

De l'AV de la Creu Alta, l'Elena en va ser presidenta de 1992 a 2008 i també vocal de la FAVS. Esta-

va acompanyada d'altres dones i comenta: "la Josepa Pladevall va ser la tesorera uns quants anys, la vicepresidenta era la Teresa Comellas, que quan vaig plegar de l'Associació va ser la presidenta i haig de dir que és una gran dona, treballadora, amb fermes conviccions socials i durant uns anys va estar al capdavant de l'AV. Una dona molt interessant. Altres dones eren la Maria Ramoneda, la Lluïsa Benavides, l'Esther Vidal, la Maria Pujol, l'Anna Vidal, l'Assumpta Figueras, la Rosa Maria Figueras, la Montserrat Gay i altres que hauria de buscar en les actes perquè la memòria em falla. Van formar part, tant de la Junta de l'AV, com de la Comissió de la Festa Major de la Creu Alta".

La Puri va ser presidenta de l'AV de Ca n'Oriac en dues ocasions, la primera a partir de 1994.

La Tere va ser, per primera vegada, presidenta de l'AV de Gràcia de 1995 a 1998, acompanyada –com esmenta ella mateixa– "de la Dolors Molas, la Núria Serrano...; a la Junta sempre hi ha hagut dones i ara també. De presidenta, només jo. De secretària, sí que hem tingut més dones".

Amb tot, en alguns barris no serà fins entrat el segle XXI que s'incrementa la presència femenina coincidint amb un altre revifament de l'activisme veïnal.

Presència de dones en els òrgans de direcció del moviment veïnal i de l'Ajuntament de Sabadell⁴

Per copsar millor el significat de la participació de les dones en el moviment veïnal, pensem que és pertinent comparar la composició de la Junta de la FAVS amb la del ple del consistori. Evidentment formar part del Ple de l'Ajuntament comporta un reconeixement i un cert poder sobre tota la ciutat; i a l'alcaldia i en algunes regidories, un sou. Per contra, ser de la Junta pot ser desconegut per la majoria de la ciutadania, i el càrrec no solament no és remunerat, sinó que, a vegades, suposa posar-hi diners i segur, molt de temps.

3 20 anys de feminisme a Catalunya. Jornades: 24, 25 i 26 de maig de 1996, Barcelona: Associació de Dones per a la Celebració dels 20 anys de les Primeres Jornades Catalanes de la Dona, 1996, p. 9-10.

4 Informació completa amb quadres de comparació a A. PUIG VALLS, 2022, *op. cit.*

L'Ajuntament té 27 regidors i la Junta de la FAVS compta amb la presidència, vicepresidència, secretaria, tresoreria i algunes vocalies no fixes. Per aquesta raó la comparació s'ha de fer en percentatges.

Composició municipal

Primera constatació: a Sabadell la democràcia ha estat quaranta-dos anys per tenir una alcaldessa. En les eleccions de 2019, Marta Farrés, del PSC, es converteix en la primera alcaldessa de la ciutat. Mentre que la FAVS ha tingut una sola presidenta, però ja l'any 1988.

La Marta Farrés va ser elegida d'entre 13 dones i 14 homes. És a dir, en el consistori 2019-2023 les regidores representen el 48%. En les diferents eleccions de 2015 al 1979, la presència de dones va ser de 30, 44, 37, 33, 30, 22, 22, 19, 0 i 7%.

En els dos primers consistoris la presència de dones va ser quasi nul·la i a partir de les terceres eleccions, de 1987, el percentatge, amb alguna oscil·lació, no deixà de créixer fins a arribar a la paritat (proporció mínima per a qualsevol dels dos sexes del 40%).

Composició de la Junta de la FAVS

Del 1988 (primera data de la qual en tenim informació completa i continuada) al 2021 hi ha hagut a la Junta FAVS un total de 16 llocs ocupats per 14 dones, perquè tant la presidenta, com les vicepresidentes i les tresoreres han ocupat en diverses ocasions alguna vocalia. Han estat, 1 presidenta, Enriqueta Villalba; 3 vicepresidentes, Rosa Hernández, Elena Bertrana i Loli Cebreiro; 3 tresoreres, Rosaura Gómez, Celia Gargallo i Remedios Garcia, i 9 vocals, Montserrat Tortosa, Francesca Gil, Elena Bertrana, Carmen Gonzalez, Dolores Ayala, Montserrat Parera, Rosaura Gómez, Paquita Garcia i Sonia Quintanilla.

Si extrèiem els percentatges anuals de representació femenina incloent-hi les vocalies de 1988 a 1993, el percentatge és d'11,9% i els anys següents de 16,6, 14,2, 16,6 i 20%, respectivament.

A partir de 1999 els percentatges anuals són els següents: 22,22; 44,4; 25; 37,5; 25; 20; 30; 33,3; 33,3; 11,1; 30; 9; 10; 10; 20; 22; 10; 10 i 25% els cinc últims anys.

Així doncs, a diferència de la composició femenina al consistori, la de la Junta de la Federació té una variació erràtica, segurament a causa del seu caràcter de voluntariat, de la que no se'n desprèn una tendència que es pugui qualificar d'increment de la participació.

Però si mirem la composició de la Junta tenint en compte només els quatre càrrecs oficials, constatem que els anys 2000 i 2002, del 2007 al 2012 i el 2015 no hi ha representació femenina. El 2001, el 2013 i 2014 la participació és el 25%. Del 2003 al 2006 és el 33%. I a partir del 2017 és del 50%.

Veiem, d'una banda, que durant molts anys no hi ha cap dona en els llocs oficials de la Junta; de l'altra, que la participació, encara que erràtica, es va incrementant fins a arribar a la paritat. Constatem que, a partir d'una data, al voltant del 2018, quan la societat catalana experimenta una eclosió del feminisme, es produeix un gir en la percepció social, que costa d'admetre que en un lloc de direcció social no hi hagi cap dona.

Podríem dir que l'increment de la presència femenina es produeix a mesura que la societat s'impregna dels valors feministes que a poc a poc van ajudant a trencar els factors que impediien la participació de les dones, tant els relacionats amb la formació, amb el treball, com amb els rols esperats per a dones i homes. Tanmateix, l'increment no és progressiu i probablement depèn també del caràcter personal de les dones i els homes actius a la FAVS.

Per contra, a l'Ajuntament, com a totes les Administracions, l'increment de participació de les dones va lligat a factors col·lectius. La pressió de les demandes feministes aconsegueix, primerament dins dels partits polítics (i altres institucions), la introducció de quotes per assegurar la presència de dones, quotes que van perfeccionant-se perquè no puguin ser esquivats els seus objectius. Per exemple, s'introdueixen normes per garantir, no solament un percentatge de dones a les llistes, sinó perquè les dones siguin situades en llocs que possibilitin l'elecció.

En qualsevol cas, cal preguntar-se quines raons feren tan difícil la presència de les dones en els òrgans de direcció del moviment veïnal.

La Puri ho resumeix: "Després, com que em vaig casar i vaig tenir fills, vaig passar una època d'impàs,

però quan els nanos ja van ser una miqueta més grans m'hi vaig anar incorporant de mica en mica”.

La llargada obligatòria d'aquest article ens impedeix desenvolupar la complexitat de les raons; tanmateix, no podem deixar d'apuntar que la causa més rellevant per entendre la participació o no de les dones està absolutament relacionada amb la posició que ocupen dins la família. I que la lluita i les dificultats per anar trencant aquesta supeditació estan estretament lligades a l'assumpció —o quasi— de l'exclusivitat dels rols de cura tradicionals. ●

Bibliografia

David BALLESTEROS, *Vides truncades. Repressió, víctimes i impunitat a Catalunya (1964-1980)*, València: Universitat de València, 2018.

Remei BONA, Teresa CIRERA, Carme CROUS, Carme VALLS, “Les assistents socials dels barris (1960-1970)”, dins *Sabadell (1966-1978). El barri de Ca n'Oriac i la revista Can Oriach. En memòria de Joan Gómez*, Barcelona: Mediterrània, 2003.

Eva FERNÁNDEZ LAMELA, “El feminisme als barris, el moviment de dones de base territorial al cinturó industrial de Barcelona: 1974-1990” [tesi doctoral], Universitat Autònoma de Barcelona, 2016.

37

Robert LIÑEIRA, *La participació política i associativa de les dones i els homes a Catalunya. Diferències i similituds*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2009.

Ricard MARTÍNEZ MUNTADA, *El moviment veïnal a l'àrea metropolitana de Barcelona durant el tardofranquisme i la transició: el cas de Sabadell (1966-1976)* [treball de vuit crèdits, presentat en el Programa de Doctorat de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives de la Universitat Pompeu Fabra], Barcelona, juny de 1999.

Ricard MARTÍNEZ MUNTADA, “El moviment veïnal a Sabadell durant el tardofranquisme, 1966-1976: Todos los Barrios unidos para conseguir sus derechos (I i II)”, *Arraona*, núms. 24 i 21 (2001).

Carme MOLINERO, Pere ISAS (coordinadors), *Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*, Barcelona: Icària, 2010.

Antonio SANTAMARIA, *Historia del moviment veïnal de Sabadell. Cinquanta anys de lluita*, Sabadell: FAVS, 2019. ●